

לב להבין

הבנה ועיון במקרא

גיליון צ'
פרשת כי תשא
תשפ"ב

על סדר
פרשת השבוע

לב הדברים

ביאורי
מקראות

נשתברו לוחות הראשונות הייתה התורה חקוקה על ליבנו תמיד, ובברית השניה שלאחר החטא - נדרש מהאדם לעמול ולהכין עצמו לקבל מתורת השם.

שינוי זה יצר גם את התפנית בתפקידו של משה רבינו, שהרי מעתה קיבל את תורת השם לא רק בתור 'נביא' אלא בתור 'חכם'. ודבר זה דרש ממנו לעלות ולהתעלות יתר במעלות רמות להיות ראוי להשיג מעצמו את תורת האלוקים, ועל כן אנו מוצאים שדווקא בלוחות האחרונות נכתבה העובדה שלחם לא אכל ומים לא שתה כל אותם הימים שעלה אל ה'. ועל כן גם דווקא כאן קרן עור פניו, כחלק מהתפנית בצורת תפקידו. שהרי מקור השראת השכינה היה בו עצמו, שהוא התעלה להשיג את תורת השם.

ועל כן יראו אהרן וישראל מלהביט בפניו ומגשת אליו, שיראו מאימת השכינה שקרנה מפניו. וזהו מהותו של המסוה אשר שם על פניו, שלא יזונו עיניהם מזיו השכינה בכל עת. אבל בעת דברו אל בני ישראל ובעת למדו את תורת השם, הסיר את המסוה מעל פניו, שהרי כך היא דרכה של תורה, שהחכם אוצל מן הרוח אשר עליו לתלמידיו, ומגלה לפניהם את ההשגות בתורת השם שהצליח להשיג בטהרת ליבו ובעמל נפשו.

וַיְהִי כִּדְבַר מֹשֶׁה מִהֵרָ סִינִי וְשָׁנִי לַחַת הָעֵדֻת בְּיַד מֹשֶׁה כִּדְבָרֹתַי מִן הַהֵר וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו כִּדְבָרֹתַי אֹתוֹ: וַיֵּרָא אֶהֱרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהָיָה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיֵּירָאוּ מִגִּשְׁתֹּת אֵלָיו: וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אֶהֱרֹן וְכָל הַנְּשָׂאִים בְּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: וְאַחֲרֵי כֵן נִגְשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְוּם אֶת כָּל אִשָּׁר דִּבֶּר יְיָ אֹתוֹ בְּהֵרָ סִינִי: וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אֲתָם וַיִּתֵּן עַל פָּנָיו מַסְוָה: וּכְבָּא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְיָ לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת הַמַּסְוָה עַד צֵאתוֹ וַיִּצָּא וַדַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲשֶׁר יִצְוָה: וַיֵּרָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פָּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו מֹשֶׁה וַהֲשִׁיב מֹשֶׁה אֶת הַמַּסְוָה עַל פָּנָיו עַד בֹּאֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ.

יש להבין מה היה תכליתו של אתו המסוה, שהרי בעת שדיבר משה עם בני ישראל הוריד את המסוה מעל פניו. והניחו רק בעת אשר כילה לדבר עימם. ונמצא שלא הועיל להם מאומה ביחס למה שלא יכלו להביט אל פני משה.

ובכלל יש להבין מדוע קרן עור פני משה, דווקא עתה בברית השניה שנכרתה עימו ועם ישראל. והנה שינוי גדול היה בצורת כריתת הברית עם ישראל, באשר בתחילה הלוחות היו מעשה אלוקים וגם המכתב שעליהם, משא"כ עתה שהלוחות עצמם משה נצטווה לפסל ולהביא, והקב"ה כתב עליהם. ומשמעות הענין למדו חז"ל, שבתחילה ניתנה תורה במתנה לישראל, ואילולי

לב לדעת

ענין
בפרשה

וַיִּמְרֹאוּ אֶת פְּבֹדָם: הַלּוּחֹת וְהַעֵגֶל – זֶה לַעֲוֹנוֹת זֶה כַּמִּבְחָן לַצּוּרֹת הַשְּׂרָאֵת כְּבוֹד הַשֵּׁם בְּיִשְׂרָאֵל

קיימא לן בגמ' שחטא העגל ניקרא בציכור ומיתרגם להמון העם. ואף שיש בכך משום קלונם של ישראל, מכל מקום קבעו כך 'כי היכי דלהוי להו כפרה'. מכאן אנו למדים שניתנה לנו הרשות לגעת בפרשה עמומה זו, ולנסות לפענח את משמעות בקשת ישראל לעשות להם אלוהי זהב.

והנה כבר בקריאה הפשוטה של הפסוקים יכולים אנו ללמוד שלא ביקשו חלילה תחליף לקב"ה שהוציאם מארץ מצרים, שהרי כל סיבה עשית העגל הייתה אי-בואו של משה רבינו. ואף אמר אהרן לאחר שנעשה העגל 'חַג לַיְיָ מִחֶר' ואיש לא מיחה בידו. וברגע שירד משה מן ההר זנחו את עצביהם ושבו אליו כמקדם. ודברם לאהרן מוכיח עליהם 'קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו, כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו'.

וכך אכן למדו רוב ככל מפרשי המקרא, שלא היה כאן חטא עבודה זרה כפשוטו ממש. אך מאידך, אי אפשר להתעלם מן העובדה שלשון הכתוב לכאורה רומז לחטא מעין זה, וכן בחז"ל מצינו יחס לחטאים במשמעות של עבודה זרה. ובאמת יש להבין, כיצד ייתכן עם ששמעה אזנם ולא זר וראתה עינם ולא אחר קול מדבר מתוך האש 'אנכי השם אלוקיך' - הלכו להמיר את כבודם בעגל מסכה.

אחר מעמד הר סיני, שנגלה כבוד השם אל ישראל, עלה משה אל האלוקים, לקבל מאיתו את הלוחות הברית. לוחות אלו מהווים בעצם המשך ישיר למעמד הר סיני, ועליהם נכתבו הדיברות אשר אמר להם השם באותו מעמד. משמעות נתינת אותם הלוחות לישראל - היא היות הברית שנכרתה עימהם אז - חקוקה ומצויה בקרבם תמיד.

לפי העולה מהכתובים, בעת עלות משה ההרה להיות אצל השם, נאמרו לו עוד כמה פרשיות שמהוות יסוד ושורש להשראת השכינה בישראל - פרשת משכן העדות - אשר מרכזו הארון שבו ישכנו הלוחות, פרשת הכהונה והמילואים - להכשיר את המשכן לתפקידו, ופקודת מנין בני ישראל - במחצית השקל שיתנו לצורך בית השם. פרשיות אלו נחתמות בפרשת השבת, אשר היא האות ששם ה' בינו ובין בני ישראל - ולאחר מכן קיבל משה רבינו את הלוחות. ובו ביום בו שקיבל את הלוחות חטאו ישראל בעגל, ושיכר את הלוחות בעת רדתו מן ההר.

והמעין בסדר הכתובים לפנינו ימצא דבר פלא. לפי חלוקת הפרשיות הפתוחות והסתומות על פי המסורה, סיום פרשת השבת הוי סוף פרשה, ומיד לאחר מכן מתחילה פרשה חדשה שבה נכתב על קבלת הלוחות 'וַיֵּתֶן אֶל מֹשֶׁה כְּכֹלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ בְּהַר סִינַי שְ�נֵי לַחַת הָעֵדֻת לַחַת אֶכֶן פְּתֻבִּים בְּאַצְפֵּעַ אֱלֹהִים'. והפסוק ממשיך מיד ברצף וללא הפסק פרשה 'וַיֵּרָא הָעָם כִּי בָשָׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ' - וכל הרואה יתמה, מדוע בא חטא העגל להיכתב בחדא מחתא עם נתינת הלוחות ובאותה פרשה עצמה.

ובאמת מחלק הפרקים הנכרי שם את נתינת הלוחות יחד עם פרשת השבת, ובחטא העגל מתחיל פרק חדש. אבל עובדה זו רק מכריחה אותנו ביתר שאת לבדוק ולחפש את המשמעות שעומדת מאחורי החלוקה האמיתית על פי המסורה שבידינו, חלוקה שנמסרה רק לעם ישראל, ולא ניתנה להיתרגם ליוונית.

ובכלל יש להבין את הקשר ההדוק בין חטא העגל - לשבירת הלוחות, וכן מה שנתלה חטא זה בהיעדרו של משה רבינו ונהיית העם אחר אהרן בלבד. עוד יש להבין מדוע היה נראה שבושש משה מלבוא ובכך באו לידי חטא, ומה באמת נדרש מישראל בשעה גורלית זו.

והנה הסיבה שנצרכו ישראל לב' מנהיגים אלו, משום שחלוקים היו בתפקידם. משה רבינו הביא את דבר השם אליהם מן השמים, ואילו אהרן הכהן הביא את עבודתם של ישראל לפני השם. כאשר בושש משה מלבוא, טעו בני העם לסבור שבאמת נסתיים תפקידו - ומעתה הכול מוטל על אהרן הכהן. שהרי כבר נסתיימו ארבעים הימים אשר עלה משה אל האלוקים, ועדיין לא הופיעו הלוחות המובטחות, סברו בני העם שכעת נדרש מהם לפעול להכין עצמם להשראת השכינה בתוכם.

ונמצא שהדברים ככתיבתם - שהותו של משה בהר נסתיימה בפרשת השבת, ומכאן ואילך - מתחילה פרשה חדשה - של נתינת הלוחות מחד ומעשה העגל מאידך. למרות הניגוד החמור שביניהם, עדיין עניינה הוא אחד - כיצד קיבלו ישראל את מציאות השראת השכינה בקרבם.

חז"ל דרשו על הפסוק 'וַיֵּתֶן אֶל מֹשֶׁה כְּכֹלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ' - 'ככלתו' - כתיב חסר, שניתנה תורה למשה ככלה הניתנת כמתנה לחתן. אין כאן מליצה בעלמא, אלא אמירה עמוקה ומשמעותית במהותה של התורה בישראל. אין נתינת הלוחות כשאר מתנה בעלמא, אלא כנתינת כלה לידי חתן - שממנו נדרש להביאה אל תוך ביתו ולהיות נאמן לה כל ימי חייו.

כך הוא הדבר כאן - לאחר שניתנו הלוחות למשה, כעת המשימה מונחת לפתחם של ישראל, והם אלו שצריכים לבנות בית מנדבת ליבם, להיות מוכן לקבל את המתנה שניתנה להם מן השמים - שכל הניתנת לחתן.

ואם כן נבין שעצם המחשבה לאסוף נדבה מן העם לבנות להם מקום עבודה לפני השם - לא בטעות גמורה יסודה, שהרי באמת כך היה צריך להיות סדרם של דברים 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' - שיכנו ישראל משכן העשוי מנדבת ליבם להיות מוכן לקבל את שכינת השם בתוכו, ומחשבה זו עמדה לנגד עיניהם בעת שאספו את הנדבה לעשות העגל. רק טעו בכך שסברו שתפקידו של משה נסתיים לגמרי, ומעתה הכול תלוי ועומד על מעשי ידיהם.

ואם כן צריכים אנו להבין - מהי באמת הייתה שורש טעותם. והנה מצינו בתהילים 'יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֶרֶב וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְמַסַּכָּה; וַיִּמְירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתִבְנִית שׁוֹר אֲכָל עֵשָׂב'. ויש לנו להבחין, שעולה מהפסוק שהייתה כאן תביעה מיוחדת בעצם הדמות שיצרו 'שור אוכל עשב', וצריכים אנו להבין משמעותה של צורה זו.

והנה השור הוא הבהמה המועילה ביותר לעבודת האדם, ומייצג את פאר כשרון מעשי ידי האדם. ועל כן מלכות יוסף, אשר הוא המשביר לכל העם, נמשלה דווקא לשור. וממילא מוכן שהרצון לבנות צורה מוכנה להשראת השכינה ממעשי ידיהם, התבטאה דווקא בדמות של שור, שהרי הם סברו שמעתה השכינה צריכה לבוא בישראל על ידי מעשי ידיהם דווקא.

וכאן מגלה לנו המשורר ברוח קדשו - את מהות התביעה עליהם. 'וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב'. היינו שלא בנו לתפארה שור בנוי לתלפיות, אלא דווקא שור אוכל עשב, עגל הזקוק להם ולמעשי ידיהם. בעומק הלב מסתתרת כאן השאיפה הכמוסה בלב עובדי העבודה הזרה, להרגיש שהם אלו שנותנים את הכוח לאלוהיהם, ושהיא מקבלת את כל תקפה ממעשי ידיהם.

ובזה יבואר מה שביאר הרמב"ן על פי חז"ל שטעותם הייתה שלקחו מן המרכבה דווקא את דמות השור המייצג את מידת הדין. הם סברו שהכול יגיע להם בדין ומכוח מעשי ידיהם, ומיאנו להכיר בכך שהכול הם מקבלים מאת השם, והם נדרשים רק להכין ולהזמין עצמם להיות ראויים לידי כך.

וזהו אשר אנו מוצאים לאחר מכן, בברית המחודשת שנכרתה לאחר החטא, שהלוחות כבר לא נתנו להם במתנה מן השמים, אלא נזקק משה להביאם מן הארץ, ורק המכתב היה מכתב אלוקים חרות עליהם. וגילו לן חז"ל, שאלמלי נשתברו לוחות הראשונות אין אדם למד תורה ומשכח. ולפי האמור נבין שהן הן הדברים. בתחילה ניתנה השראת השכינה במתנה גמורה לישראל, אבל הם לא עמדו במעלה זו, וצורת שכינת השם תהיה על ידי עמלם והכנתם לכך.

וגם בנדבת המשכן מצינו שוני זה, בתחילה נאמר - 'וזאת התרומה אשר תקחו מאיתם' היינו שאין כאן ציווי על עצם הנדבה, שהרי ה' אינו נזקק מהם לדבר, אלא הציווי הוא רק על אוספיה. אבל בפרשת ויקהל כבר נאמר 'כל נדיב ליבי יביאה את תרומת השם' - העם הוא זה שנצטוו להביא. ומשמעות התפנית ברורה מאליה, לא שחלילה מעתה ה' נזקק לכך, אלא אדרבא - הם אלו שביקשו שכך תתקיים בקרבם השראת שכינת השם.

ידוע מה שאמרו חז"ל שבמעמד הר סיני הגיעו ישראל למעלת אדם הראשון קודם החטא, ובעגל ניטלה גדולה זו מעליהם. ולפי המבואר - שורשו של חטא זה היה גם מהרצון לטעום מעץ הדעת, ולהיות כאלוקים יודעי טוב ורע. ובמצבו העכשווי, כל מה שנדרש מהאדם לעבוד ולעמול בזה העולם, היא הקללה שהביא הוא על עצמו, ברצותו לחוש שהוא בעל טובתו והצלחתו. ויש בכך בכדי ללמד שכל העבודה שהוטלה עלינו, לא נזקקה לפנינו ית', אלא ניתנה בשבילנו ולמעננו.

ובזאת נחתום, שכעת תואר כמין חומר מחלוקת הרמב"ן והרמב"ם בדבר מהותו של בית המקדש - האם תכליתו היא השראת השכינה שבא הקב"ה לשרות בתוך עמו, והקרבתו הם רק שלא תסתלק השכינה מעליהם, או להיפך - שתכליתו היא עבודת ישראל לפניו, והיא זו שתביא להשראת השכינה.

ולפי האמור יובן שהרמב"ם דיבר על המשכן שלאחר החטא, שעיקרו נועד לעבודת ישראל לפניו, עבודה שיסודה היא לצורך ישראל, שהוכיחו במעשיהם את שאיפתם שהשכינה תשרה דווקא על ידי מעשי ידיהם. ואכן - כך משמע ועולה מתוכנו של ספר ויקרא. אבל הרמב"ן ראה לעיקר את המשכן הנעלה שלפני החטא, שתכליתו הוא 'ושכנתי בתוכם', וכפי שבא לידי ביטוי בעיקר בספר במדבר - שבו ה' בא לשכון בתוך ישראל כמלך השורה בתוך עמו.